

Festival spisovatelů Praha

téma: A přišť už oheň | 10. – 15. listopadu 2017

Ayşe Kulin: Poslední vlak do Istanbulu

Přeložil Tomáš Laně, publikováno na 6. června 2017 www.literarni.cz.

Román *Poslední vlak do Istanbulu* (*Nefes nefese*, 2002) pojednává o roli Turecka při zachraňování Židů z nacisty napadené Francie za druhé světové války a o jeho snahách nenechat se zatáhnout do dalšího válečného konfliktu. Román získal v roce 2008 cenu Evropské rady židovských obcí.

LYON

Když zazvonil telefon, Rifka právě připravovala v kuchyni sváteční moučník *pastelicas*. Ani po sedmadvaceti dlouhých letech, které strávila v Paříži, neupustila od tradičních zvyků, které si její předkové přinesli z Toleda do Istanbulu. Blížily se svátky *pesach*. Rifka pořídila seznam jídel, jež bude své malé rodině předkládat ke sváteční večeři. S přípravou nekvašeného chleba začala už dávno. V Paříži, odkud se přestěhovali do Lyonu, bohužel musela nechat lozu, slavnostní sadu nádobí. Kdyby jen to zůstalo v nenávratnu... Jinak by ho touto dobou pečlivě myla, aby bylo připraveno k sederu, slavnostní večeři, již posvátné dny začínají.

Zprvu si zvonění telefonu nevšímala, asi je to pro dceru, myslela si, ale když vyzvánění neustávalo, utířela si zamoučené ruce do zástěry a běžela do obývacího pokoje.

„Haló,“ řekla do sluchátka.

Chvíli poslouchala hlas na druhé straně, pomalu bledla, přitáhla si židli, která stála poblíž, a zhroutila se na ni. Teď kývala hlavou ze strany na stranu a volnou rukou se bušila do kolen. Když zavěsila, vrátila se do kuchyně, popadla ostrý nůž, otevřela venkovní dveře a snažila se odstranit mezuzu, amulet s modlitbami, přibitý v pravém horním rohu.

Rifka Mitraniová s manželem emigrovali po první světové válce z Istanbulu do Paříže, odkud se nedávno museli přestěhovat do Lyonu. Jejich předkové přišli do Istanbulu v srpnu 1492. Výnosem španělského krále dona Ferdinanda a královny doni Isabely z března toho roku museli totiž „špatní křesťané“ žijící na území Španělska do července opustit zemi, a to bez možnosti návratu. Byli nuceni prodat celý svůj majetek, ale utržené peníze ani veškeré zlato, stříbro, šperky a finanční prostředky si nesměli vzít s sebou. Ti, kdo tak do tohoto data neučinili nebo se vrátili, byli bez ohledu na věk a pohlaví popraveni.

Stejného roku pozval osmý sultán Osmanské říše Beyazid II. svým nařízením dvě stě padesát tisíc Židů vyhoštěných ze Španělska do své země. Židé zanechali všechn svůj majetek ve Španělsku, v tamějších přístavech se nacpali do chatrných lodí odplouvajících na východ a po strastiplné cestě dorazili do země Turků, kteří jim jako jediný národ poskytli pomoc. „*Osmané věřící ve velkého a milosrdného Alláha nás přijali s otevřenou náručí a přidělili nám městské čtvrtě, do kterých jsme se mohli nastěhovat. Mohli jsme svobodně plnit své náboženské povinnosti a hovořit svým jazykem. Byli jsme dokonce chráněni i před těmi, kteří nás chtěli vyhostit jinam. Získali jsme zpět svou čest a důstojnost,*“ napsal o pět set let později vnuk jednoho z nich Moris Karako.

Beyazid II., který pozval Židy do své země, prohlásil: „*O Ferdinandovi se říká, že je to rozumný král, ale pravda je taková, že vyhoštěním Židů svoji zemi ochudil a moji obohatil.*“

Židé přinucení emigrovat ze Španělska se svobodně

rozptýlili po nové vlasti, byli šťastní a zbohatli. Ale tato země byla těhotná bolestnými událostmi. V důsledku nekonečných válek minulých století zažili její obyvatelé nesmírnou bídu a utrpení. Ke konci devatenáctého století se pětisetletá říše začala drobit a upadat.

Část Židů, kteří zbohatli obchodem, postupně opouštěla své čtvrtě a později i zemi. Zastesklo se jim po svých starých sídlech v Evropě, odkud byli před čtyřmi sty lety vyhoštěni. V naději na šťastnější dny se mnozí stěhovali do krásné, bohaté a zábavné Francie. Většinou do Paříže. Pařížská kultura, umění a společenský život byly v těch letech na vrcholu své slávy.

Rifka Mitraniová a její manžel Nesim založili v Paříži firmu a začali podnikat v peněžnictví. Když se jim narodilo první dítě, syn Moris, byli zámožná rodina a měli solidní francouzské pasy. Protože se Rifka nemohla rozhodnout zahodit jejich potrhané staré pasy psané arabským písmem, schovala je společně s rodinnými fotografiemi do krabice na klobouky. Nerada cokoli vyhazovala. Stejně jako svému náboženství byla oddaná svým tradicím, jazyku ladino a starým věcem, které jí připomínaly minulost. Z jakéhosi instinktu lidí, kteří jsou zvyklí se stěhovat, ráda schovávala věci na památku.

„My nemáme dům, ale bleší trh,“ říkal její muž. Během let, jak vzrůstalo jejich bohatství získané bankovníctvím, se pokoušel svou ženu přinutit, aby přestala schovávat staré krámy. Když se jim narodila dcera Constance, už byli velice bohatí. V létě jezdili do jižní Francie a v zimě posílali děti do Alp na lyže. Bydleli v jedné z nejelegantnějších čtvrtí Paříže, nakupovali ve Faubourg St. Honoré a chodili do drahých restaurací. Rifka teď místo starého harampádí skupovala v aukcích cenné starožitnosti a vzácné šperky.

Tento sladký život skončil v roce 1940. Jako by náhle udeřil blesk. Mitrani musel svou firmu během tří dnů předat jednomu francouzskému katolíkově.

Nesim Mitrani se domníval, že největší katastrofou, která ho může postihnout, je ztráta firmy a bohatství, ale mýlil se. Jednoho dne, když se chystali ke stěhování do neokupované jižní Francie, byl se svým synem na autobusové zastávce zadržen gestapem a poslán do Drancy. Od té doby o nich už nikdo neslyšel.

Rifce a Constanci se povedlo uprchnout do Lyonu. Matka s dcerou doufaly, že se jim v tam podaří začít nový život. Jih Francie byl alespoň v rukou francouzské vlády, i když vypadala jako Hitlerův spojenec. S bolestí v srdci neustále vzpomínaly na šťastné dny a své milované, kteří už s nimi nebyli, ale život nečekal. Plynul dál, třebaže se podobal kalné říčce.

Constance se zamilovala do mladého Francouze, s nímž se seznámila za studií na Lyonské univerzitě, a vdala se za něj.

Její manžel nebyl přistěhovalcem z jiné země jako Mitraniovi. Jeho rodina žila ve Francii už po sedm generací. Z lásky ke Constanci souhlasil se společným

životem s tchyní, jejíž výslovnost byla stejně podivná jako její chuť a hudební vkus. Tohoto rozhodnutí však nelitoval. Mladý pár neměl moc peněz. Oba pracovali, a když se unaveni vraceli domů, čekalo na ně jídlo, které jim matka připravila. Z Rifky se stala žena churavějící se srdcem, která se ze stesku po synovi a manželovi vzdala všech světských radostí. Brzy ráno chodila nakupovat, vařila jídlo pro mladé, kteří se večer unaveni vraceli z práce, ve volném čase chodila do synagogy, modlila se tam za syna a za manžela a vracela se domů. Těšilo ji, když jednou za uherský rok dostala zprávu od starých přátel a příbuzných. Její přátelé z Paříže se rozlétlí do všech koutů světa. Ti, kteří si to mohli dovolit, utekli do Ameriky, jiní se vrátili do Turecka a další se usadili ve městech na jihu Francie. V Lyonu Rifka žádné přátele neměla, ale stačilo jí, že žije s dcerou. V tomto jednotvárném životě jako by znovu našla svůj klid.

Protože Rifka nemohla mezuzu odříznout nožem, začala v zásuvkách hledat šroubovák. Když se Constance vracela v poledne domů, její matka přede dveřmi pořád ještě zápolila se šroubovákem.

„Co to děláš, mami?“ zeptala se Constance.

„Ale, Constance... Špatné zprávy, děvenko... Telefonovala Ráchel z Marseille.“

„Která Ráchel?“

„Která Ráchel! Přece Rosina matka.“

„A proč ti volala?“

„Ach, Constance, copak nebudeme mít pokoj?“

„Co se stalo, mluv!“

„Kolaborantská policie sebrala Rosu s dítětem a odvedla je na policii.“

„Ach, Bože!“ vzdechlo děvče.

Z Rifky začalo pomalu lézt, co se dověděla.

„Takže je zachránil turecký konzul?“

„Ano. Ráchel mi to volala, abychom si dali pozor.“

„Nemělas ty turecký pas, mami? Všechno schováváš, podívej se po něm,“ řekla Constance.

„Nepamatuješ se, v jakém spěchu jsme opouštěli Paříž? Kdepak krabici, ve které byl potrhaný pas, ani náhradní boty jsem si nemohla vzít ze skříně.“

„Máš pravdu,“ přisvědčila Constance. „Nech už toho, mami, poraniš si ruku. Marcel ti to večer sundá.“

„Já si mezuzu přibiju na dveře do ložnice,“ řekla Rifka. Constance pokrčila rameny. „Přibij si ji, kam chceš. Hlavně se teď prosím tě moc nemotej kolem synagogy. Dej mi telefon tety Ráchel, ať ji polituju. Ti se ale museli vyděsit.“

„Stejně měli štěstí,“ konstatovala Rifka. „Odpoledne je sebrali a druhý den ráno pustili.“

Ale osud měl políčeno i na Rifku. Svůj slib dceři nedodržela a jednou ráno ji cestou do synagogy i s několika soukmenovci sebralo gestapo. Vzpírala se, křičela, že je turecká občanka, ale nebylo jí to nic platné. Nejdřív ji naložili do antonu, odvezli na stanici, odtud na nádraží a přeplněným vlakem poslali do Paříže. Když v Paříži na chodbě jedné policejní stanice čekala s dalšími lidmi stojícími v řadě podél zdi, jakýsi německý důstojník náhle vyvolal její jméno.

„Vystup o krok, Rifko Mitraniová.“

Asi mě zastřelí, pomyslela si Rifka. Aspoň se znovu setkám s mužem a se synem. Bože, budu opět s nimi.

Vystoupila o krok z řady. Na mužův povel šla na konec chodby. V malé místnosti jí jakýsi mladý muž, který hovořil s policisty, dal podepsat nějaké papíry, pak ji se dvěma dalšími lidmi posadil na zadní sedadlo citroenu, který sám řídil, a vyjel.

„Kam nás vezete, monsieur?“ zeptala se Rifka.

„Kam chcete jet, madame?“

„Za dcerou.“

„Tak právě tam vás vezu.“

„Do Lyonu?“

„Ne, na turecký konzulát. Čeká tam na vás váš zeť.“

Když Rifka pochopila, že je zachráněná, vrhla se muži u volantů kolem krku a začala ho líbat. Pociťovala stud, ne snad proto, že líbá mladého muže, ale vůči svému manželovi a synovi, že se tak raduje ze své záchrany. Mrazilo ji při pomýšlení, s jakým klidem byla připravena čelit smrti. Vzdálená smrt člověka neděsí. Stojí-li však přímo před vámi a hledí-li vám do očí, stává se z ní nelítostný nepřítel, z jehož spárů se musíte okamžitě vymanit.

Po návratu do Lyonu čekalo Rifku překvapení. Dcera se zetěm se připravovali na noční útěk přes hory do Španělska.

„Děti mé drahé,“ prohlásila Rifka, „já už ve svém věku

Pyreneje nepřejdou, umřu na cestě.“

„Umřeš tady, pokud tu zůstaneš, maminko. Nacisté už nám nedají pokoj. Aspoň se o to pokus,“ naléhala dcera.

„Přísahám, Constance, z tohohle domu se nehnu ani na krok. Nepouštějme se do takového dobrodružství.“

„Ty se z domu hnout nemusíš, ale co máme dělat my?“

„Vy? Vám snad hrozí takové nebezpečí jako mně?“

„To bys koukala.“

„Proč? Na vás ani podle přízvuku nikdo nepozná, že jste Židé.“

„Teď už ti to musíme říct, mami. Marcel byl členem ilegální organizace. V jeho buňce už se zatýkalo. My tu nemůžeme zůstat. Musíme co nejdřív pryč. Pryč z Francie,“ oznámila jí Constance. Rifka ji zděšeně poslouchala.

Marcel se ženou chtěl co nejdřív odejít do Španělska, ale jeho tchyně odmítala jít do země, která jejím soukmenovcům způsobila nepopsatelné utrpení a vyhnala je. „To je stovky let stará záležitost. Má smysl to teď připomínat?“ namítl Marcel.

„Vy si klidně jděte. Já tu zůstanu. Mají mě zadržet Němci, nebo Španělé? Jaký je v tom rozdíl? A potom: s tímhle nemocným srdcem budu překonávat hory jen kvůli dalšímu ponižování?“

„Nebud' bláhová, mami,“ přesvědčovala ji Constance. „Tohle všechno jen kvůli čtyři sta let starým událostem? I nás vystavuješ nebezpečí. Říkala jsem ti přece, že zadrželi dva členy organizace. Jestli promluví, je s námi amen. Překonej se, ať můžeme co nejrychleji utéct.“

„Jděte sami.“

V naději, že matku nakonec přemluví, Constance trpělivě čekala na její souhlas. Přespávala u přátel a neustále měnila místo pobytu. Ale i Rifka měla svůj plán. Napsala dopis tureckému konzulovi, který ji zachránil z rukou gestapa. Snažně ho prosila, že třeba vrátí svůj turecký pas, jen aby se ujal jejích dětí.